

НОВЕ ВИДАННЯ ШЕКСПІРА

Невтомний д-р Бігеляйзен, ледве відпочивши від праці над виданням творів Міцкевича та Словацького, взявся за нове, не менш почесне діло — видання найвидатніших творів великого англійського драматурга Шекспіра у кращих польських перекладах. І на цей раз не йдеться про видання самих текстів перекладів, і на цей раз д-р Бігеляйзен не думав полегшити собі завдання видавця, а мав намір поряд з перекладами — найкращими, на які тільки здатна сучасна польська література,— подати у цьому виданні дві власні праці. А саме, у цьому виданні має бути подана стаття, яка б представила на основі останніх досліджень життя і творчості Шекспіра оцінку й аналіз всіх його творів. Вже сама ця праця, яка, без сумніву, буде виконана сумлінно й ґрунтовно, могла б надати всьому виданню високої вартості, якщо ми зважимо на те, що, крім компендіїв в історії літератур¹, більш стилістично, ніж фактично цінних вступів до окремих творів у виданні Крашевського, Козьмяна* і тенденційно однобічних, а не раз і просто дивних критичних статей небіжчика Стадницького* про Шекспіра та його твори, в нашій літературі ми не маємо ані більш-менш вартісної монографії, ані тим більше праці, яка б охоплювала все життя і творчість цього найвищого поетичного генія людства і стояла б на рівні сучасних здобутків науки. Виняток становить тут хіба прекрасна монографія Спасовича про «Гамлета»*— без сумніву, одна з найкращих і найбільш глибоких речей, яку будь-коли написано про цю велику трагедію сумнівів і вагань людського сумління.

Та не тільки це. Д-р Бігеляйзен обіцяє долучити до свого видання ще одну свою працю, подвійно цінну, що має

цікавити і шекспірологів, яких сьогодні є багато у всіх цивілізованих країнах, і поляків. Це має бути річ критично-бібліографічна: «Шекспір у Польщі», що містить у собі огляд всіх перекладів, критичних статей і сценічних втілень Шекспіра у Польщі. Ми абсолютно не сумніваємося у тому, що буде це праця незвичайно повчальна, особливо якщо автор не обмежиться поверховою оцінкою, але спробує сягнути глибше, ввійти, так би мовити, у майстерню кожного перекладача і проаналізувати метод його праці, а щодо оцінок і голосів критики — якщо не обмежиться самою бібліографією, але захоче зіставити кожную польську критичну думку про Шекспіра з сучасним станом польської критики взагалі, а також зі станом літературної критики в інших країнах Європи, зокрема в тих, відлунням яких були саме польські критичні висловлювання. Для прикладу досить буде навести висловлювання єпископа Красіцького*, який у своєму творі «Про римотворення та римотворців»* ледве згадав Шекспіра, та й то списав майже без змін судження про нього Вольтера — що це геній могутній, але дикий, варварський, до якого майже не можна застосувати естетичних критеріїв. Ми не сумніваємося також, що, крім зіставлень думок фахових критиків і рецензентів, д-р Бігеляйзен спробує ще порівняти судження про Шекспіра таких геніїв польської літератури, як Міцкевич, Словацький, Красінський, та їхніх епігонів, судження і згадки, розсипані в їхніх творах та листах. Це будуть дуже повчальні порівняння, бо вони дадуть нам певне середнє уявлення про те, що думали про Шекспіра в той час у найбільш поступових, європейських колах польського суспільства. Що ця праця дуже велика і копітка,— у цьому немає жодного сумніву. Її б злякався не один критик та історик літератури, а коли б і взявся за неї, то хіба з свідомістю того, що він береться за працю, якій треба присвятити кілька років. Незвичайна витривалість і працьовитість д-ра Бігеляйзена, його широка обізнаність у польській літературі ХІХ ст. і величезна кількість матеріалів, зібраних ним паралельно при попередніх працях, є запорукою того, що це завдання він виконає так добре, що мало хто з дослідників нашої новішої літератури може у цьому плані змагатися з ним. Зрештою побачимо, коли робота буде готова.

Як ми вже сказали, це не буде повне видання творів Шекспіра, але лише його шедеврів, і то шедеврів драматичних.

Не увійдуть сюди ані епопеї, ані сонети Шекспіра, та й з драматичних творів певна кількість відпаде. Якщо судити з виданих до цього часу 10 зошитів, що містять чотири цілі трагедії («Ромео і Джульєтта», «Гамлет», «Отелло» і «Король Лір») і початок п'ятої («Макбет»), то ціле видання, складене з 40 зошитів, охопить близько 20 творів у чотирьох великих томах. Відпало б, отже, близько 16 драматичних творів Шекспіра. Дуже шкода, що «Польська книгарня», яка з похвальною відвагою взялася за це видання і зробила все що можна, аби воно було гідним імені великого поета, а водночас дешевим і популярним, не подбала про видання детального проспекту зібрання, щоб допомогти читачам зорієнтуватися в тому, чого можна сподіватися від нинішнього видання.

Наскільки ми можемо судити з виданих до цього часу зошитів, д-р Бігеляйзен групує твори Шекспіра не за хронологічним порядком, дуже часто все ще непевним, але за певними категоріями творів. Насамперед, отже, йдуть великі трагедії, потім «Історії» (драми, що зображують боротьбу Білої і Червоної троянди*), далі римські трагедії і морально-психологічні драми («Зимова казка», «Міра за міру», «Буря»). Таке групування в даному випадку найдоцільніше і дозволяє найкраще представити велич творчої сили Шекспіра, велич тих проблем, пристрастей і людських взаємин, які цей неперевершений майстер індивідуалізації умів втілити в постаті своїх драм.

Ми згадали тут про заслуги «Польської книгарні», яка взялася за друкування цього видання, і зробили це не з метою якоїсь реклами, але власне тому, що це видання задумане для популяризації Шекспіра серед нашого суспільства. Хто пригадає, якою високою була ціна Шекспіра у виданні Крашевського, виданні розкішному, яке для простого смертного було просто недоступним, хто пригадає ще, що сьогодні німці продають всі твори Шекспіра в дешевих виданнях, але в дуже поганих перекладах (напр. Мольтке) по 3—5 марок, той напевне буде вдячний «Польській книгарні», яка розпочала видавати шедеври Шекспіра в перекладах прекрасних і милозвучних, видання доповнила такими цінними і потрібними критичними працями видавця, а все разом коштує в цілому не більше як 6 злотих.

Іще кілька слів про переклади. У проспекті видавництва читачів повідомлено, що «Польська книгарня» придбала від родини покійного Козьм'яна і Юзефа Пашковського*

право власності на їхні переклади Шекспіра, на ті самі, що їх 20 років тому було надруковано у повному виданні «Польської книгарні» під редакцією Крашевського. Отже, ці твори, які у тому виданні були плодом праці обох цих заслужених перекладачів, ми знаходимо у новому виданні «Польської книгарні»; лише твори, що у тому виданні належали іншим перекладачам (Ульріху*), будуть опрацьовані для нового видання нашим колегою Каспровичем*, який у польській літературі вже здобув собі заслужену славу як чудовий перекладач шедеврів Шеллі, Байрона, Теннісона*, Гете, Шекспіра («Гамлет») та інших європейських поетів.

У виданих досі 10 зошитах, що містять, як ми вже сказали, чотири великі трагедії повністю, представлено самі переклади Пашковського. Ми б не хотіли применшувати заслуг цього скромного і здібного літератора, який чудово володіє формою і надзвичайною легкістю у гладкому і плавному відтворенні чужих думок польською мовою. Цілком природно, що переклади його 20 років тому могли бути справжньою окрасою збірного видання Крашевського; і сьогодні ще вони читаються з приємністю, а пересічний читач лише часом спіткнеться на якійсь заплутаності та неясності вислову, яку не раз буде схильний приписати глибині та таємничості генія Шекспіра. І все ж ми мусимо визнати, що для читача більш критичного і здатного порівняти переклад з оригіналом, переклади Пашковського не можуть бути зразковими.

Сучасне покоління висуває зовсім інші критерії точності й адекватності в передачі думок і зворотів оригіналу, ніж це було 20 років тому. Може, не годиться робити закид заслуженому і давно вже покійному літераторові у тому, що його праця не відповідає сьогоднішнім вимогам критики, що вона грішить багатьма неточностями та недокладністю в передачі оригіналу, довільно замінює прозу оригіналу на вірші, тут скорочує, там надмірно розширює оригінал,— так, наприклад, якщо перша сцена «Отелло» в оригіналі має близько 180 римованих рядків і близько 15 рядків прози, разом не повних 200 віршів, то польський переклад, після переробки прози на вірші і деякого скорочення, незважаючи на це, у першій сцені має 250 віршів.

Ми не думаємо на підставі цього робити закид видавцеві, який, не виступаючи сам у ролі перекладача, мусить приймати такі переклади, які дає йому той, хто друкує видання.

І все-таки одного закиду ми обминути не можемо. Переклади, які виходять під його фірмою, не повинні грішити очевидними недоречностями, які полягають у тому, що перекладач помилково зрозумів текст оригіналу. З покійним Пашковським траплялися неприємні випадки; беручись до перекладів з іноземних літератур без достатнього знання цих літератур у цілому і всіх мовних тонкощів даного автора, він допускався таких казусів, як на зразок того відомого, коли в «Фаусті» Гете вірш «Und lispeln englisch, wenn sie lügen»¹ переклав: I szepcą po angielsku (замість po anielsku), gdy kłamią², або коли там же власне ім'я Hennings він зрозумів як множину від Henning (каплун) і т. п. І в перекладах Шекспіра зустрічається у нього кілька таких випадків, які видавець з любові до ближнього не повинен був залишити без виправлення. На доказ цих зауважень наведу тільки кілька прикладів з цитованої вже першої сцени «Отелло». Яго оповідає там Родріго про те, що він добивався у Отелло звання намісника і що це звання по праву йому належить, — річ, без сумніву, загадкова для кожного, хто знає, що Яго був прапорщиком, а у венеціанському війську, як і у жодному іншому, звання намісника не було. Загадка виясняється, коли ми заглянемо до оригіналу і переконаємося, що там йдеться про звання далеко скромніше, бо про звання поручика. Отелло відмовив йому у цьому підвищенні, zatopiony w swem widzimisię i w swej dumie³ — конструкція, щодо якої невідомо, чи назвати її дуже глибокою, чи недоречною; Шекспір висловлюється докладніше і ясніше: zakochany w swej zarozumiałości i w swych planach⁴. Не стільки страшною, скільки забавною є характеристика Кассіо. Яго говорить про нього (у Пашковського), що цей podwikarz na wprost potępiony w związkach z piękną kobietą⁵. Нагороду тому, хто в цих словах дошукається якогось сенсу. Оригінал говорить про зовсім інше. Яго, злісно натякаючи на те, що Кассіо молодий і надзвичайно гарний, говорить про нього, що це chłopak prawie zaklęty w

¹ І шепчуть по-ангельськи, коли вони брешуть (нім.). — Ред.

² І шепчуть по-англійськи (замість по-ангельськи), коли брешуть (польськ.). — Ред.

³ Заглиблений у своєму «мені здається» і в своїй пихатості (польськ.). — Ред.

⁴ Закоханий у своїй зарозумілості і в своїх планах (польськ.). — Ред.

⁵ Підвікарій, напівзасуджений у зв'язках з гарною жінкою (польськ.). — Ред.

ciało pięknej kobiety¹. Неточним є звертання Яго до Родриго, коли він каже:

Ostrzez jej ojca, zbudź go ze snu, otwórz
Staremu oczy, zatruj mu pociechę . . .²

Кому має Родриго zatruc pociechę? З контексту виходило б, що батькові, хоча батько з втечі Дездемони та її таємних заручин з Отелло, звичайно, не може мати жодної радості. Оригінал має тут зовсім іншу конструкцію: Wywołaj przesiw niemu (Ottelowi) ojca, ścigaj go i zatruj mu szczęście³ — звичайно, що все це відноситься до Отелло. Щоб у словах Брабанціо до Родриго:

Ale wiedz o tem, ze gniewowi memu
I stanowisku nie zbywa na środkach
Dania ci tego gorzko pożałować⁴ —

польська мова була зразковою і зміст дуже ясний, я б також не сказав. Зовсім хибно зрозумів перекладач думку оригіналу, вкладаючи в уста Яго слова:

Jesteś, panie, jednym
Z tych, co się nie chcą modlić, gdy ich szatan
Do tego nagli⁵.

Ці слова не мають зрештою жодного сенсу. В оригіналі Яго каже до Брабанціо: Jesteś pan jednym z tych, którzy nawet Boga nie usłuchają, gdy im diabeł rozkaże⁶.

Цілком довільно без жодної потреби переклав Пашковський донесення Яго про те, що трапилося. Повідомляє він батька Дездемони:

Że twoja córka w chwili gdy tu stoim,
Klei z murzynem kazirodny związek⁷.

¹ Хлопець неначе зачарований в тіло гарної жінки (польськ.). — Ред.

² Попередь її батька, збуди його зі сну, відкрий старому очі, отруй йому радість (польськ.). — Ред.

³ Протистав йому (Отелло) батька, переслідуй його і отруй йому щастя (польськ.). — Ред.

⁴ Але знай про те, що мій гнів і становище знайдуть засоби зробити так, щоб ти про це пожалкував (польськ.). — Ред.

⁵ Ти є, пане, одним із тих, хто не хоче молитися, коли їх диявол до того спонукає (польськ.). — Ред.

⁶ Ти є, пане, один із тих, що навіть бога не послухають, коли їм чорт пакаже (польськ.). — Ред.

⁷ Що твоя дочка в ту мить, коли ми тут стоїмо, клеїть з негром кровозмісний зв'язок (польськ.). — Ред.

В оригіналі Яго кепкує: Donoszę panu, że murzyn zabiera się dawać pańskiej córce lekcję pisania: właśnie robią oboje duże X¹.

Ми не маємо наміру перелічувати далі ці приклади, бо й попередні ми навели лише для того, щоб нам не закинули несправедливої критики перекладу. Повторюємо ще раз: від видавця, людини настільки сумлінної й висококваліфікованої, ім'я якої є для публіки найкращою гарантією того, що видана під його фірмою книжка відповідатиме і найсуворішим вимогам критики,— ми маємо право вимагати, щоб він дав нам переклади перевірені і правильні, хоча б без зміни типових рис перекладів таких, як Пашковського і Козьмяна.

Незважаючи на все, ми вважаємо цей новий захід дуже корисним для польської літератури і бажаємо великого успіху в публіки.

¹ Доношу панові, що негр збирається давати панській дочці урок писання, вони саме роблять оное велике X (польськ.). — Ред.